

„მონანიება“ გარდაქმნა და საჯაროობა

გიორგი ღვალაძე

საკვანძო სიტყვები: აბულაძე, რეჟისორი, ფილმი, სიუჟეტი, მონანიება

დამიანთა საზოგადოებრივი განვითარების განსხვავებულ საფეხურზე ყალიბდებოდა ყოფითი ურთიერთობის სხვადასხვა ისტორიული ფორმები, რომლებსაც როგორც ეთნიკური, ასევე სოციალური საფუძვლები გააჩნიათ. მაგრამ დროის ცვლასთან ერთად, ეს ფორმებიც თანდათან იცვლიდა სახეს და ვითარდებოდა. ასე მაგალითად პირველყოფილი თემური წყობილებიდან მოყოლებული დღემდე, კაცობრიობამ მრავალი საფეხური გაიარა და აქედან გამომდინარე, მრავალი ცხოვრების წესი და სტრუქტურა შეიცვალა.

საზოგადოების განვითარებასთან ერთად, შეიცვალა ადამიანიც. შეიცვალა მისი აზროვნება, გემოვნება, ცნობიერება. სხვადასხვა ქვეყანა სხვადასხვაგვარად ცხოვრობს და ერთმანეთისგან განსხვავებულ წესრიგს აღიარებს. თანდათან ნათელი გახდა, რომ ადამიანს არ შეუძლია უცვლელი დარჩეს. ამდენად, მას არ შესწევს უნარი, მუდამ ერთნაირად იყოს მიმართული გარემომცველი სამყაროსადმი, ანუ მუდამ ერთნაირად ცხოვრობდეს და ერთსა და იმავე წესრიგს ექვემდებარებოდეს. იბადება კითხვა – რატომ? ალბათ, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ ყოველი ეპოქის თანამედროვეობა განსხვავებულ, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელ ნიშნებს შეიცავს. ამ შემთხვევაში, საინტერესოა, გავიგოთ, თუ რამდენად შეუძლია ცალკე აღებულ ფილმს, ზუსტად ასახოს ის მოვლენები, რომლებიც საზოგადოებაში ხდება და ქმნის თავად თანამედროვეობას, შესწევდეს უნარი, გადმოსცეს პრობლემები და გააანალიზოს იგი.

ჩვენი ისტორიის ტრაგიკული წლები ყველას შეეხო. არის უამრავი შეუხორცებელი ჭრილობა. ყოველი ეთნოსი თუ ეთნიკური ჯგუფი ტანჯვით, წვალებით, ოფლისა და სისხლის ღვრით ათასწლეულების განმავლობაში აგროვებს ყოველივე საუკეთესოს, რომელიც

ერის თვისებების, სიქველის, ღირსების მარადიული ფასეულობების მატარებელია ავბედობის ჟამს. დასაფიქრებელი ის არის, რომ ყველაზე დიდ მსხვერპლს, სწორედ ერის საუკეთესო ნაწილი გასცემს. ყოველივე ამის შემდეგ, იბადება კითხვა – ხომ არ ამოიკაფა ჩვენი ფესვები, ხომ არ შეწყდა ის ღირსეული ტრადიცია, რომელიც ერთიდან მეორეში, ბაბუიდან შვილიშვილებში, თაობიდან თაობაში გადადის? სწორედ ამ კითხვების პასუხად დასტირდა ცნობილ ქართველ რეჟისორ თენგიზ აბულაძეს „მონანიების“ გადაღება. „ყველაფერი ხელოვანის განსაზღვრული დამოკიდებულებით, სოციალურ-საზოგადოებრივი მოვლენებისადმი, საკუთარი იდეების და მხატვრული პოზიციის მკაფიოდ გააზრებით იწყება და მხოლოდ მაშინ, მთელი შენი არსებით გამოხატავ იმას, რაც გინდა, რომ უთხრა ადამიანს, მაშინ უკვე გადაულახავ მოთხოვნილებად გექცევა შექმნა ფილმი. „მონანიებისკენ“ მე დიდხანს მივდიოდი, ძალიან დიდხანს, შეიძლება, მთელი ჩემი ცხოვრება“.¹

ტერმინოლოგიურად, მონანიება სინანულის გრძობასა და ცოდვის, დანაშაულის ლოცვით, ან ლექსად აღიარებას ნიშნავს. იგი ქრისტიანული ტერმინია და არსშევე გამორიცხავს ძალისმიერ მოქმედებას. მონანიება სულიერი კატეგორიაა და არა ფიზიკური. თუ არ მოხდა კათარზისი, მონანიებაც არ შედგება. 80-იანი წლების შუახანებიდან მიმდინარე ცვლილებებს, რაც საბჭოთა საზოგადოებაში გარდაქმნით და საჯაროობით არის ცნობილი, სხვა ბევრ ფაქტორთან ერთად, „მონანიების“ ეკრანზე გამოსვლითაც ხსნიან. ბევრი უფრო შორს წავიდა და თამამად იმასაც კი გაიგონებდით, რომ გარდაქმნა საბჭოთა კავშირში მაშინდელი კომუნისტური პარტიის 27-ე ყრილობაზე, გენერალური მდივნის მიხეილ გორბაჩოვის 1985 წლის მოხსენებით და აბულაძის ფილმით დაიწყო.

1 გაზ. „ქართული ფილმი“, 1987, 7 ოქტომბერი, გვ. 3.

მაშინ სკოლას ვამთავრებდი და გუშინდელი დღესავით მახსოვს ამ მოხსენებას „გარდაქმნა და ახალი ამროვნება ჩვენი ქვეყნისათვის და მთელი მსოფლიოსათვის“ ერქვა და გვაიძულებდნენ მისი თეზისები გვესწავლა. ბევრმა ფილმის შექმნის ბიძგად 1985 წელს ლიტერატორთა მორიგი ყრილობისადმი, ცნობილი მოამბროვნის, აკადემიკოს დიმიტრი ლიხაჩოვის მიერ გაგზავნილი წერილი მიიჩნია, რომელშიც ყველას სულიერი მონანიებისკენ მოუწოდებდა. ფაქტი ფაქტად რჩება, რომ კინოსურათზე ფიქრი ცოტა ადრე დაიწყო რეჟისორმა. უფრო მეტიც, აი რას იხსენებს იგი: „ვფიქრობ, ქვეცნობიერად ეს იდეა წარმოიშვა მაშინ, როდესაც მუშაობას შევუდექი ტრილოგიის პირველ ფილმ „ვედრებაზე“.² ეს უკანასკნელი კი 1967 წელს არის გადაღებული.

ფილმი წარმოებაში 1981 წელს, ე.წ. უძრაობის პერიოდის „ოქროს ხანაში“ ჩაეშვა. 1982 წელი მთლიანად სცენარზე მუშაობას დასჭირდა. გადაღებები დაიწყო 1983-ში, მაგრამ მალევე შეწყდა, ამის მიზეზი თორნიკეს როლის შემსრულებლის გეგა კობახიძის დაკავება და შემდგომში მისი დახვერთა იყო, ეს ამბავი „თვითმფრინავის ბიჭების“ სახელითაა ცნობილი. სამუშაოს განახლება მომდევნო წელს მოხერხდა და ფილმი, ფაქტობრივად, ნ თვეში გადაიღეს. იმავე წლის ბოლოს იგი ჩააბარეს, ხოლო 1984 ბოლოს 31 დეკემბრის წინასაახალწლო ნომერი გაზეთისა „სოვეტსკაია კულტურა“ იუწყებოდა, რომ აბულაძემ დაასრულა მუშაობა კინოსურათზე და თავისებურ ანონსირებას უწევდა მას. ფილმზე მუშაობას მაშინ შეუდგნენ როდესაც ფორმალურად ცოცხალი, მაგრამ მკვდრებში ჩასაწერი ბრეჟნევი მართავდა ქვეყანას. მას მიჰყვნენ ავადმყოფი და დაუძღურებული ანდროპოვი და ჩერნენკო. მაშინდელ ამერიკის ვიცე-პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშს უფროსს ყოველწლიურად უწევდა მოსკოვში ჩასვლა ქვეყნის ხელმძღვანელობისათვის სამძიმრის

გამოსათქმელად. ყოველივე აქედან გამომდინარე, ნაწარმოებმა გაუსწრო რეალობას, რომელიც შემდეგ ეპოქალური მნიშვნელობით გაუთანაბრდა დროს, შესაბამისად, თანამედროვეობას.

სწორედ ამ არგუმენტებიდან გამომდინარე, მით უფრო დასაფასებელია რეჟისორის და თავად კინო-

ფილმის მკვეთრად გამოხატული მოქალაქეობრივი პოზიცია. ავტორები არაფერს შეუშინდნენ და სწორედ მაშინ თქვეს თავისი სათქმელი თამამად, როდესაც ეს ყველაზე ძნელად გასაკეთებელი იყო. თუმცა მწარე ხვედრს მაინც ვერ გადურჩნენ და 2 წლის განმავლობაში ნამუშევარი თაროზე იყო შემოდებულნი. ამაშიც არის რაღაც სიმბოლური. ფილმმა თითქოს თავის თავზე აიღო „დანაშაული“ და სასჯელიც პირნათლად მოიხადა, ამით დაიცვა შემოქმედებითი ჯგუფი, რომლის წევრებიც აშკარა პასუხისმგებლობას გადარჩნენ. გორბაჩოვი და მის მიერ გამოცხადებული ახალი ცხოვრებისეული ამროვნება იმის თავდებად იქცა, რომ დღის სინათლე ენახა მჭიდროდ დახვეულ ფირს, რომელიც კოლოფში ეწყო და თავისებურ თუნუქის კუბოს წარმოადგენდა.

„ნატვრის ხეზე“ მუშაობა აბულაძემ 1977 წელს დაასრულა. სულ მალე იგი მის წარსადგენად მიწვეული იყო მეზობელი რესპუბლიკის - სომხეთის დედაქალაქ ერევანში. უკანა გზაზე ის საშინელ ავტოსაგზაო შემთხვევაში მოჰყვა, აი რას იგონებს რეჟისორი: „სწორედ მაშინ, როდესაც პირველად გავიგე, თუ რა გადამხდა, უფრო სწორად, რა შეიძლება მომხდარიყო, ჩემთვის დავრწმუნდი, რომ თუ განგებამ დამტოვა ცოცხალი, უნდა შევძლო რაღაცის გაკეთება. დავიწყე ფიქრი „მონანიებაზე“.³

რეჟისორის გამოჯანმრთელებას თითქმის ნახევარი წელიწადი დასჭირდა. თვეების განმავლობაში უმოძრაოდ საავადმყოფოს პალატის საწოლს მიჯაჭვულ შემოქმედს ისლა დარჩენოდა, გამუდმებით ეფიქრა და სწორედ ამ ფიქრში ისახებოდა მომავალი ფილმის კონტურები.

მიუხედავად იმისა, რომ „მონანიების“ სიუჟეტი ყველასთვის ნაცნობია, ორიოდე სიტყვით კვლავ გავიხსენოთ მისი ფაბულა. ვარლამ არავიძის სახელობის ქუჩაზე ცხოვრობს ქეთევან ბარათელი, რომელიც გაზეთიდან ვარლამის სიკვდილს შეიტყობს. აქედან ეკრანული თხრობა ორ ნაწილად წარმართება. აბულაძემ მოქმედება, ერთი მხრივ, ქეთევან ბარათელის წარმოდგენებსა და ხილვებზე ააგო. ეს არის მისი მოგონებები მშობლებზე, ვარლამის მმართველობის წლებზე, მეორე მხრივ, გადმოცემულია მისი

2 Покаяние. Москва, 19886 ст. 18.

3 Покаяние. Москва, 1988, ст. 20.

შურისძიების თავგადასავალი. ქეთევანი საფლავიდან თხრის ვარლამის ნეშტს იმ მოტივით, რომ ასეთი ადამიანები მიწაში არ უნდა იწვნენ. პრინციპული იგი თავის გადაწყვეტილებაში და ამ პოზიციის დამტკიცებას სასამართლოზეც ცდილობს. მისი ეს ხილვა დაიბადა მას შემდეგ, რაც არავიდის გარდაცვალების ამბავი შეიტყო. შურისძიების გრძნობით შეპყრობილმა ბარათელმა მოისურვა არა მარტო ვარლამის, არამედ მისი შვილი აბელის დასჯაც, მაგრამ ერთი ვერ გაითვალისწინა. ყოველივე ამას შეეწირა უდანაშაულო ადამიანი - ვარლამის შვილიშვილი თორნიკე, რომელიც ბაბუის ნახუქარი თოფით იკლავს თავს. სასოწარკვეთილ აბელს ისლა დარჩენია, მარტომ თავად ჩაატაროს მამის გვამის ეგზუმაცია და ისტორიის სანაგვეზე გადაუძახოს იგი.

მაინც ვინ არის ვარლამ არავიძე? ასეთი გვარი ხომ ჩვენში არ არსებობს. არავინ და არაფერი სინონიმებს არ წარმოადგენენ. ვარლამი რომ არაფერი იყოს, მისი პიროვნება ასეთ ტოტალურ, მონუმენტურ ტილოს შექმნას არ დაიმსახურებდა. ვარლამი არაფერი კი არაა, არავინაა და სწორედ ამიტომაც ატარებს ამ გამოგონილ სიმბოლურ გვარს. ფილმის გამოსვლისას ძალიან დიდხანს იყო საუბარი, თუ ვინ იყო ვარლამის პროტოტიპი. რომელი ეპოქისა და ფორმაციის დიქტატორებსა და ტირანებს არ ადარებდნენ, მაგრამ მთელი მისი სიდიადეც იმაშია, რომ იგი კაცობრიობის განვითარების ისტორიის თავისებური კრებსითი სახეა. უფრო მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ვარლამის სახეში, გვეძლევა ტოტალიტარული მმართველობის მოდელები. არავიძეში თავმოყრილია სახე დესპოტებისა, ნერონიდან მოყოლებული დღემდე. ისტორიის დეტალურად მცოდნე ადამიანებიც კი ვარლამის გარეგნობაში განსხვავებული ყალიბის „გმირებს“ ამოიცნობენ, მხოლოდ ეს ყალიბები იცვლება იმ საფეხურების მიხედვით, რომლებზედაც ადიან პერსონაჟები, თავად კიბე კი მაინც მკვიდრად დგას. აი, რას იგონებს ფილმში ორი მთავარი როლის შემსრულებელი მსახიობი, ავთანდილ მახარაძე: „არავითარი პორტრეტი არ მყავდა. უფრო მეტიც, იმ წლების ფოტოსურათებიც კი არ გადამიტვალა იერებია და სპეციალურად არაფერი წამიკითხავს. ვსარგებლობდი მხოლოდ ჩემი ალქმით იმ დროის სუნთქვასთან დაკავშირებით. ჩვენ

საერთოდ ვცდილობდით თავიდან აგვეცილებინა გადაჭარბებული კონკრეტიზაცია. ეს პერსონაჟის გარეგნობაშიც გამოვყავით: პენსნე მას ერთი ტირანისგან აქვს, უღვაში მეორისგან, შავი მკაცრი კიტელი მესამისგან... ჩვენ გვინდოდა შეგვექმნა ბოროტების კრებსითი სახე. მიუხედავად ამისა, ჩვენს ქვეყანაში პირდაპირი ასოციაციები ექმნებათ და ეს, ალბათ, მართალია... ასოციაციები ბერიასთან... დიას, მაგრამ ვიცი, გერმანიაში და იტალიაში ფილმს აღიქვამდნენ სხვაგვარად. მათ თავიანთი ტირანები ჰყავდათ და ვარლამის სახეშიც მას სცნობდნენ.“⁴

ათწლეულების განმავლობაში დუმილით დაღდასმული საკითხების შესენებამ ისეთი მხურვალე რეაქცია გამოიწვია მილიონობით მხვერპლგამოვლილ ხალხში, რომ, ფილმის განზოგადებული თხრობის მანერის მიუხედავად, სიმართლეს მოწყურებულმა ადამიანებმა მხოლოდ კონკრეტული, საკუთარი სისხლით გამოვლილი წარსული დაინახეს და თავიანთი ბედი შეიცნეს ეკრანზე. ბევრმა „მონანიებაში“ მხოლოდ წარსულის კონკრეტული ისტორიული რეალობა დაინახა. ეს პირდაპირობა და გაბედულება მისასალმებელია, მაგრამ მთლიანად ამოიცნობს ფილმის სათქმელს ის, ვინც ბოლომდე ჩასწვდება მის განზოგადებულ ბუნებას.

„მონანიებაში“ მოხდა ეპოქის იმდენად დიდი სულიერი გააზრება, რომ მისი მასშტაბები ბევრად აღემატება ორსერიიანი კინოფილმის თხრობას. ამ კვლევამ იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ არანაირი საკეთილდღეო იდეები არ იძლევიან გარანტიას ადამიანის ზნეობისა, რომ ადამიანშივე უდრტვინველად სძინავს ზოგჯერ ყოვლად უგვანო და საშინელ შესაძლებლობებს: ტირანიას, ძალადობას, შეუბრალებლობას. ეს თავისებური ავისმომასწავებელი სიმარია და ფილმიც ამ რიტმში ვითარდება. სიმარში ხომ ყველაფერი ერთმანეთში ირევა და თავი იმით არ უნდა დავიშვიდოთ, რომ ეს სხვისი სიზმრებია და ჩვენ არ გვეხება. თუ არ გამოვფხიზლდით, ადამიანი ეულია, ბოროტის და კეთილის ბრძოლის ველზე.

ფილმში კადრიდან კადრამდე სულ უფრო მძაფრდება მოქალაქეობრივი პათოსი, ზნეობრივ ფილოსოფიურ სიმართლეთა განზოგადება. იგავის მხატვრული ფორმა რეჟისორს იმისთვის კი არ დასჭირდა,

4 Махарадзе, «Искусство кино», 1989, ст. 11.

რომ შენიღბოს თავისი ჩანაფიქრი, არამედ გაამწვავოს და გააღრმავოს იგი. სრულად დაეუფლოს მაცურებლის გონებას და ემოციებს, რადგან თვითონ ფილმიც განწმენდის პროცესის ნაწილია, რომლისკენაც ავტორი გვიბიძგებს. მართო აბელი არ წარმოთქვამს მონანიების სიტყვებს, მისი ბაგეებით მთელი საზოგადოება, ხალხი, ვარლამის ძალაუფლებას რომ უხრიდა ქედს, თავის თავზე იღებს ისტორიულ დანაშაულს და ამ გზით განიწმინდება.

ფილმი-გამოძიება, ფილმი-ანალიზი, ფილმი-აქცია, ფილმი-პოზიცია, ფილმი-საქციელი, ფილმი-მოვლენა – აი, არასრული სია იმ ეპითეტებისა, რომლებითაც ამკობდნენ ნამუშევარს და ასათურებდნენ თავიანთ შეფასებებს ადგილობრივ თუ საზღვარგარეთულ პრესაში. ფილმს უდიდესი რეზონანსი ჰქონდა და კინოსტუდია „ქართული-ფილმი“ თუ თავად რეჟისორი რამდენიმე წლის განმავლობაში იღებდნენ წერილებს მაშინდელი ქვეყნიდან, რომლის ნაწილიც საქართველო იყო. სწორედ იმ საბჭოთა კავშირიდან, რომელსაც ამერიკის პრეზიდენტმა რონალდ რეიგანმა „ბოროტების იმპერია“ უწოდა. ეს 1982 წლის ივნისში მოხდა. ის ვიზიტად ლონდონში იმყოფებოდა და როდესაც პარლამენტის წინაშე სიტყვით წარდგა, იქ გამოიყენა პირველად სიტყვათა ეს შეთანხმება.

იდეოლოგიური დაპირისპირება დამთავრდა იმით, რომ 1991 წლის 12 დეკემბერს ბელოვეჟის მშენიერ ნაკრძალში რუსეთის, უკრაინის, ბელორუსის და ყაზახეთის პრეზიდენტებმა ხელი მოაწერეს დოკუმენტს, რომლის მიხედვითაც საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირმა არსებობა შეწყვიტა. ამ საქმეში აბულაძის ფილმის დამსახურება დიდია.

1987 წელს კანის საერთაშორისო კინოფესტივალზე „მონანიებამ“ ჟიურის მთავარი პრიზი დაიმსახურა საუკეთესო რეჟისურისათვის. ეს უკვე დიდი აღიარება იყო. იმავე წლის შემოდგომაზე პირველად გაიმართა შემდგომში, საბჭოთა და რუსულ „ოსკარად“ წოდებული „ნიკას“ დაჯილდოება. ფილმმა იქ ფურორი მოახდინა და მაშინდელ კინემატოგრაფისტთა კავშირის თავმჯდომარეს, ცნობილ კინორეჟისორს, ელემ კლიმოვს ექვსჯერ მოუწია ძირითად ნომინაციებში შემოქმედებითი ჯგუფის სხვადასხვა წევრისთვის პრიზების გადაცემა. ბოლოს, წლის საუკეთესო ფილმის გამოცხადებისას ისიც კი თქვა ხუმრობით, ნეტავ ეს „მონანიება“ არ იქნებოდესო. ეს უკვე ტრიუმფის ტოლფასი იყო.

აბულაძე თანამედროვეობის და ყოფიერების საფარქვეშ პოულობდა ამაღლებულ პოეტურ საწყისებს და მათ ეპოქის გამომხატველად აქცევდა

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გამ. „ქართული ფილმი“ 1987, 7 ოქტომბერი
- Покаяние. сост. В. Божович. Москва, Киноцентр, 1988
- Брашинский М., Добрый человек на роль тирана. Интервью с А. Махарадзе, Искусство кино, 1989. № 5.